

Oponentský podudek dizertační práce Mgr. Michaely Vítěčkové:

„Vliv rodinných vztahů na vývoj identity jedince“. (Stran textu 152)

U zvolené problematiky je důležité ocenit jednak volbu tematiky jako takové, jednak odvahu autorky ji nastolit a snad i řešit. Otázky vlastní identity jsou obecným fenoménem do té míry, že její existenci předpokládáme u každého člověka. V individuální podobě jsou však projevy lidské identity obsahově citlivé, různě uvědomované, obtížně sdělitelné a vysvětlitelné. Pustit se do studia této oblasti předpokládá pojmové vymezení a orientaci ve sledovaném prostoru. Klasická uspokojující definice identity se nenabízí (asi by rovněž mnoho nevyřešila), proto autorka volí možnosti popisu daného jevu z různých úhlů a pohledů z praktického života odpozorovaných, především však čerpaných z příslušných zaangażovaných teoretických koncepcí.

K tématice a pojetí dizertace

Ústřední tematikou dizertace, jak ji autorka sama v názvu formuluje, je objasnění vlivu rodinných vztahů na vývoj identity jedince. Jde jí tedy o dvě vztahové kategorie, z nichž každá sama o sobě představuje celý soubor problémů řešených ale i nedořešených. Lze soudit, že autorka si je této náročnosti plně vědoma a zařazuje dosti obsáhlé materiály o teoretických východiscích a to ve třech kapitolách. Prvá se týká identity jedince, druhá jejího vývojového aspektu, třetí pak je zaměřena na rodinné vztahy. Proč autorka volila toto řazení by mohla vysvětlit u obhajoby. K přiblížení a osvětlení problematiky identity jako jevu a konceptuální jednotky poukazuje na vývoj myšlení v této oblasti (rozpracovaný hlavně psychology a sociálními psychology – viz přehled s.16) . Klasický postup od historické spekulace o středověké společnosti po sociální a kulturní změny, které přinesl další společenský vývoj, lze i na možnosti a projevy identity nahlížet různě. Aktuální je poukaz na postmoderní myšlenkové proudy, zde by byly vhodné přesnější údaje .

Za nejdůležitější v této části je uvedení a popis koncepce tzv. narativní (výpovědní ?) analýzy opřené o vypovídající podobu zážitků, zkušeností a problémů života člověka.. To vše je utvářeno a uchovááno jako životní příběh daného jedince charakterizující jeho současou proměnlivou i ustálenou identitu. Netroufám si polemizovat s konceptem narativity z hlediska

teoretického i empirického. Praktický a aplikační pohled však určitě nabízí řadu možností v pochopení reálné identity jedince, jejího vzniku, významu, proměn a fungování. Ocenit tyto možnosti a limity bylo jedním z úkolů dizertace.

Druhá obsáhlejší část práce se zabývá vznikem a vývojem identity jedince z pohledu ontogenetického a čerpá z klasických teorií obecně uznávaných autorů od Eriksona přes Marcii, Loevingerovou, Blose a Kohlberga. Srovnávací analýzy by asi přesahovaly poslání této části práce, autorka proto vybírá a cituje především koncepty týkající se formování a problémů sebeutváření ve vztahu k rozvoji identity. Stálo by za zmínku, do jaké míry se i zde promítá klasický spor mezi stadiovým pojetím (charakteristické rysy, tlaky, konflikty a jejich překonávání) a pojetím kontinuálním (rozvrstvení, obohacování, přijímání nových kvalit). Z obou pak může vyplynout pokus o vymezení příslušných vývojových úkolů (Havighurst, Erikson) a očekávání, které kromě ustanovení sexuální identity se liší od psychoanalyticky pojatých úkolů P. Blose. Celá stať končící Kohlbergem by si asi zasloužila komplexnější závěr zaměřený na výzkumnou část.

Třetí oddíl pro řešenou tematiku podstatný se týká problémů utváření identity v rodině: Aby se vyhnula zjednodušení, používá autorka mnohoznačný termín kontext rodinných vztahů. Svůj exkurs do těchto vztahů a témat začíná pohledem do historického vývoje, jímž rodina prošla a prochází i v současnosti. Některá tvrzení a stavu a situaci současné rodiny připomínají spíše žurnalistickou esej bez seriózních podkladových materiálů (bezdětná manželská dvojice, zvyšující se věk rodičů /výzkumy s.70!/, profesní uplatnění žen, angažovanost otců ve výchově dětí apod..) Podstatnou a inovační polohu práce však představuje autorčino uvedení systemického přístupu k rodině tj. stručně vyjádřeno v orientaci na rodinu chápanou jako složitě strukturovaný systém vztahů a nositelů jejich významů. Ty vytvářejí a znamenají pro každého jedince jeho autentický rodinný i osobní příběh. Jednotlivé aspekty jsou popisovány a vztahovány do existujících i možných souvislostí tvořících reflexně zaznamenaný příběh, z něhož se odvíjí sebepojetí, tedy i identity dotyčného jedince. Analýzy se mohou týkat i reálných vztahových subsystémů (matka dcera, matka syn, otec dcera, otec syn, přírůstek v rodině, sourozenci, prarodiče a pod) Své důsledky má i komunikativní situace v rodině směřující dovnitř i navenek, která je často silně emocionálně akcentovaná. Tato část studie se místy jeví jako přeteoretizovaná, míjí problémy širší i dílčí povahy, řada tvrzení má příliš všeobecný až spekulativní ráz. Problémem zůstává poznatková upotřebitelnost skrytá v

praxích pomáhajících, léčebných, konzultačních i pedagogických profesích.

Přes tyto dílčí výhrady hodnotím pozitivně závěr teoretické části práce. Autorka získává sympatie pro své téma – formování identity jedince v rodinných vztazích – a při jeho uchopení a řešení předkládá netradiční techniku příběhu „emergent narratives“ (s.26). Nosnost této koncepce „oživlých vzpomínek“ utvářejících identitu jedince v rodinných vztazích se pak zviditelňuje formou prožitého a sdíleného životního příběhu.

Výzkum

Čtvrtá část dizertace se týká výzkumu, který autorka provedla a který sama označuje jako výzkumnou sondu. Celá může být velmi těžko hodnocena, protože tvoří jen malou část předložené studie a má asi jen mapovací a ověřovací ráz. Přesto však by některé požadavky, především metodologické, měly být zohledněny i u netradičně pojatého výzkumného šetření. Otázky se týkají stanovení úkolů (nahrazují obecné principy hypotézy?), přesnější charakteristiky výzkumného souboru, kritérií stratifikace a především metod získávání a zpracování kvalitativních údajů. Bylo by vhodné ztískat více informací o „polostrukturowaném“ interview, o smyslu a řazení zvolených komponent, o možnostech podchycení průvodních jevů, opakovaná sezení, neverbální komunikce, nenápadná výpomoc projekčních technik atd. Jednotlivé životní příběhy sedmi zkoumaných osob jsou vyjádřeny výpovědní technikou a řazeny podle struktury rozhovoru. Závěrečná interpretace se orientuje hlavně na působnost rodinných vztahů a jejich prožívání. Tabulkovou formou se pak zpřehledňují výpovědi o rodinné atmosféře, o povaze vzájemných vztahů ve zkoumaných rodinách o možnostech odloučení z rodinného soužití a o celkovém životním pocitu.

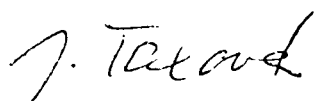
V závěrečném posouzení dizertační práce Mgr. Michaely. Vítečkové je třeba ocenit úsilí autorky, s kterým se vyrovnává s obtížnými problémy lidské identity a okolnostmi jejího utváření v rodině. Práce je vedena snahou oprostit sledovanou realitu od vžitých posuzovacích stereotypů. Předkládá proto k využití u nás dosud méně zpracovanou techniku narativní analýzy opřenou o existenci a tvorbu životních příběhů každého jedince. Přibližuje se tím jedna z možností lépe se orientovat v procesech sebekoncepce a úrovně identity. Práce se nevyhnula některým zjednodušením a chybám (kupř v odkazech na literaturu, v nedostatku

časopiseckých studií). Nejzávažnějším úskalím je však disproporčnost mezi teorií a výzkumem.

Závěr

Pro nesporné kvality předložené studie však doporučuji, aby se práce stala podkladem obhajoby pro získání vědeckého titulu PhD.

V Praze dne 16.1 2007



Doc.PhDr. Jiřina Taxová, DrSc.